

Volodymyr Isjtjenko: Ukrainska röster?

[Ur [New Left Review](#), nr 138, november/december 2022. Översättning från engelska, Göran Källqvist.]

På senare tid har det varit mycket tal om Ukrainas ”avkolonisering”. Det tolkas ofta som att rensa den ukrainska offentliga sfären och utbildningssystemet från rysk kultur och det ryska språket. Mer radikala avkoloniserare, som också finns i väst, skulle vilja se Ryska federationen upplösas i flera mindre länder – för att fullborda den kollaps av det tsaristiska Ryssland som började 1914 och inte var fullbordad när Sovjetunionen upplöstes 1991. I universitetssammanhang kan det också betyda ”avkolonisering” av samhällsvetenskaperna och humaniora, vars förhållningssätt till hela det post-sovjetiska området anses ha genomsträvs och förvanskats av en långvarig rysk kulturimperialism.

När den moderna historiens största våg av avkolonisering ägde rum efter Andra världskriget var fokus ett annat. Vid denna tidpunkt innebar avkolonisering inte bara att störta de europeiska imperierna, utan en avgörande punkt var också att bygga upp nya stater för utveckling i de före detta kolonierna med en robust offentlig sektor och nationaliserade industrier som skulle ersätta den koloniala ekonomins obalanser med hjälp av program för att ersätta importen. De motsättningar och misslyckanden som fanns hos dessa strategier, utforskades i breda marxistiska ordalag i teorier om underutveckling, skuldberoende och analyser av världssystemet. Idag föreslås ”avkolonisering” för Ukraina och Ryssland i ett sammanhang där en politik av statlig utveckling har ersatts av nyliberalism, och poststrukturella ”postkoloniala studier” har ersatt teorierna om nyimperialistiskt beroende. Nationell befrielse anses inte längre i sig vara förknippat med en social revolution som utmanar kapitalismens och imperialismens grunder. Istället äger den rum i ett sammanhang av ”ofullständiga revolutioner” som Maidanrevolutionen, som varken lyckas befästa den liberala demokratin eller undanröja korruptionen. De lyckas störta auktoritära regimer och ”stärka” civilsamhällets icke-statliga organisationer, men är också benägna att försvaga den offentliga sektorn och öka kriminalitet, social ojämlikhet och etniska motsättningar.¹

Det är därför inte överraskande att talet om Ukrainas ”avkolonisering” handlar så mycket om symboler och identitet och så lite om social omvandling. Om det som står på spel är försvaret av den ukrainska staten, vad är det då för sorts stat? Hittills har inte Ukrainas ”avkolonisering” lett till en robustare ekonomisk politik med statligt ingripande, utan nästan till raka motsatsen. Trots krigets objektiva absoluta behov, fortsätter Ukraina paradoxalt nog att privatisera, sänka skatter, slopa arbetarskyddslagstiftning och gynna ”transparenta” internationella företag framför ”korrumperade” inhemska företag.² Planerna för återuppbyggnaden efter kriget låter inte som ett program för att bygga en starkare suverän stat utan som ett brandtal till utländska investerare till nya företag. Eller

1 Vilket Mark Beissinger har slagit fast på grundval av en mängd kvantitativa data, se *The Revolutionary City: Urbanization and the Global Transformation of Rebellion*, Princeton 2022. För ”ofullständiga revolutioner”, se Volodymyr Ishchenko och Oleg Zhuravlev, ”How Maidan Revolutions Reproduce and Intensify the Post-Soviet Crisis of Political Representation”, PONARS, 18 oktober 2021.

2 Anna Jikhareva och Kaspar Surber, ”Ukraine Shouldn’t Become a Neoliberal Laboratory”, *Jacobin*, 17 september 2022; Peter Korotaev, ”Ukraine’s War Economy Is Being Choked by Neoliberal Dogmas”, *Jacobin*, 14 juli 2022; Luke Cooper, ”Market Economics in an All-Out-War?”, LSE Research Report, 1 december 2022.

det var åtminstone det intryck som ukrainska ministrar gav vid Konferensen för Ukrainas återuppbyggnad i Lugano förra sommaren. Vissa hoppas naivt att den på en omhuldad horisontell frivillighet grundade "krigsanarkism" som har blomstrat sedan den ryska invasionen kommer att ersätta den välbeprövade "krigssocialismen".³ Mer eftertänksamma bedömningar varnar för att det skapas omständigheter för uppsplittring av staten och en politisk våldsekonomi. Det återstår att se vad den ukrainska regeringen kommer att göra med de oligarkers industritillgångar som nyligen har nationaliserats – återlämna dem till deras tidigare ägare, betala kompensation eller åter privatisera dem till det transnationella kapitalet – men det är högst osannolikt att de kommer att bli ryggraden i en starkare offentlig sektor efter kriget. Med största sannolikhet kommer det att bli ganska begränsade åtgärder som svar på kriser i specifika industrier.⁴

Ukrainas "avkolonisering" inskränks således till att avskaffa allt som är förknippat med ryskt inflytande inom kultur, utbildning och den offentliga sfären. Gentemot detta förstärker den de röster som uttrycker de ukrainska särdragen. Det kombineras med angrepp på – eller, som när Zelenskyj förbjöd 11 politiska partier i mars 2022, förtryck av – rösterna hos de som är mot denna process, eller så betecknas de, vanligtvis vilseledande, som "proryska". På detta sätt blir Ukrainas "avkolonisering" en sorts (nationell) identitetspolitik – det vill säga en politik som riktar in sig på att bekräfta tillhörigheten till en speciell grupp med förväntade delade erfarenheter. Tack vare det ökade internationella intresset för Ukraina, men också att ukrainare fysiskt har flyttat till västländer där de mer aktivt kan delta i de internationella debatterna, står ukrainska vetenskapsmän, intellektuella och konstnärer här inför ett dilemma. Antingen låter vi oss införlivas som bara ännu en "röst" på ett mycket specifikt område för institutionaliserad identitetspolitik i väst, där ukrainare bara skulle bli ännu en i den långa kön av myriader av andra minoritetsröster. Eller så börjar vi istället, utifrån Ukrainas tragedi tala om frågor av internationell betydelse, söka efter lösningar på dem och bidra till allmängiltiga mänskliga kunskaper. Paradoxalt nog kräver detta ett mycket djupare och mer äkta engagemang med Ukraina än vad som är fallet nu.

Erkännande för vem?

Kritikerna av dagens identitetspolitik pekar på en grundläggande motsättning: "Varför försöker vi få erkännande från just de institutioner som vi förkastar som förtryckande?"⁵ De förtryckande situationer som möter kvinnor, svarta och andra innefattar komplicerade sociala förhållanden, institutioner och ideologier som återskapas inom de kapitalistiska förhållandenas struktur. Svartas, homosexuellas och kvinnors befrielseströrelser som uppstod på 1960- och 1970-talen kämpade för att utmana den förtryckande samhällsordningen i sin helhet. Dessa förtryckande förhållanden kvarstår men frågan om allmän befrielse har sedan länge försvunnit. Istället arbetar dagens identitetspolitik för att stärka de särskilda röster som bedöms behöva representation enbart på grundval av sin särprägel. Istället för social omfördelning kräver denna politik i första hand erkännande inom de institutioner som i sig själva inte ifrågasätts.⁶ Eftersom de grupper som identitetspolitiken tenderar att lyft fram alltid är internt varierande, så förstärker det dessutom oundvikligen de mer privilegierade röster som berättigade

3 Aris Roussinos, "Did Ukraine Need a War?", *UnHerd*, 1 juli 2022.

4 Cooper, "Market Economics in an All-Out-War?".

5 Chi Chi Shi, "Defining My Own Oppression: Neoliberalism and the Demand of Victimhood", *Historical Materialism*, vol 26, nr 2, 2018.

6 Nancy Fraser, "[From Redistribution to Recognition? Dilemmas of Justice in a 'Post-Socialist' Age](#)", NLR I/212, juli-augusti 1995.

gas att tala å en förtryckt grupps vägnar som de kanske egentligen inte representerar. På detta sätt tenderar det att återskapa och till och med legitimera grundläggande sociala ojämlikheter.

Självklart är det inte ett ryskt erkännande som den ukrainska identitetspolitiken söker. Tanken att tala med ryssar, till och med otvetydigt Putinfientliga och krigsfientliga ryssar, angrips ständigt. Som en ukrainsk politiker uttryckte det ”finns det inga goda ryssar”.⁷ Istället riktar sig den ukrainska identitetspolitiken i första hand till väst, som hålls ansvarig för att ha tillåtit den ryska invasionen, ha handlat med Ryssland, vara ”undfallande” mot Putins regim, ge otillräckligt stöd till Ukraina och återge ”ryska imperialistiska” skildringar av Östeuropa.⁸ Men om väst ska beskyllas för Ukrainas lidande, så skulle de relativt lätt kunna gottgöra det genom att ge ovillkorligt stöd till ”det ukrainska” och ovillkorligt avvisa ”det ryska”. För denna politik är det den ryska imperialismen som är problemet, inte imperialism i allmänhet. Ukrainas beroende av väst tenderar att inte problematiseras alls.

Ukrainare ska alltså accepteras som en organisk och outhärlig del av den civiliserade västvärlden. Ukrainare visar sig faktiskt vara inte bara samma som västerlänningar, utan till och med bättre än dem. Genom att försvara västcivilisationens gräns och dö och lida för västliga värderingar, är ukrainare mer västliga än de som bor i väst.⁹ Men om ukrainare i första hand värderas för att stå i frontlinjen av kriget mot Ryssland, vilka positiva bidrag kan då landet ge utöver att vara mer konsekvent ryskfientligt? Handlar det om erkännande inom samma obestridda strukturer i väst, att försöka bli mer av samma sak? Finns det något annat än att ibland besegra Ryssland på slagfältet? Det finns fingervisningar att snappa upp från båda håll: både när väst betraktar Ukraina och när ukrainare tittar på väst. I synnerhet talar de om olika saker. Västs syn på den ukrainska politiken är vanligtvis splittrad. När dåliga sidor inte uppfattas som ett direkt resultat av Rysslands skadliga inflytande, sägs de främst härröra från de lokala eliterna och ”korruption”. De goda sidorna kommer från Ukrainas civilsamhälle, som (förvånande nog!) vanligen ger starkt stöd till ”väst” och samtidigt ofta får ett generöst stöd från donatorer i väst och givetvis bidrar till västs självkänsla.

Vissa hävdar till och med att den ryska invasionen har haft en positiv demokratiserande effekt på Ukraina.¹⁰ Tidigare lät det helt annorlunda: de förtryckande tendenserna inom ukrainsk politik erkändes, men beskylldes på det ryska hotet. Vad kunde man förvänta sig av ett land som led under utländsk aggression? Om bara historien om krigets demokratisering stämde. Det finns en del undersökningar som tyder på att fler ukrainare stöder demokratiska värderingar; det finns lika omfattande bevis på att ukrainare fortfarande föredrar en stark ledare framför ett demokratiskt system och inte tolererar oenighet i krigstider.¹¹ Ukrainarna besvarade invasionen med ett utbrott av ömsesidig hjälp och samarbete, men är det ovanligt för ett samhälle som hotas existentiellt? Om och hur Ukrainas frivilligarbete kommer att institutionaliseras efter kriget är en stor fråga: den tidigare vågen av frivilligarbete i början av kriget i Donbass 2014 visade sig drivas av informella personliga initiativ, och den gjorde inte mycket för att bära upp ett organiserat civilsamhälle.¹² Samtidigt fortsätter den

7 Iryna Podolyak, ”Why Russians Are to Blame for Putin”, *Visegrad/Insight*, 16 mars 2022.

8 Olesya Khromeychuk, ”Where Is Ukraine?”, *RSA*, 13 juni 2022.

9 George Packer, ”Ukrainians Are Defending the Values Americans Claim to Hold”, *The Atlantic*, oktober 2022.

10 Nataliya Gumenyuk, ”Russia’s Invasion Is Making Ukraine More Democratic”, *The Atlantic*, 16 juli 2022.

11 US National Democratic Institute, ”Opportunities and Challenges Facing Ukraine’s Democratic Transition”, augusti 2022; Iryna Balachuk, ”Majority of Ukrainians Want Strong Leader, Not Democracy during War—KMIS”, *Ukrainska Pravda*, 18 augusti 2022.

12 Anton Oleinik, ”Volunteers in Ukraine: From Provision of Services to State- and Nation-Building”, *Journal of Civil Society*, 18 september 2018.

ukrainska politiken i bakgrunden och förbjuder oppositionspartier, monopoliserar TV-sändningar, bestraffar vanligtvis inte medborgargården, utvidgar databaserna över ”förrädare” – delvis med ekonomiskt stöd från amerikanska donatorer – och angriper de som har andra uppfattningar än den patriotiska samsynen. Befinner vi oss nu verkligen i ett läge där vi kan ge lektioner om demokrati och medborgaraktivism? En del ukrainska oligarker har försvagats, när missiler, drönare och artilleri regnar ner över deras egendom, deras TV-stationer sänder regeringsinnehåll, och deras lojala parlamentsledamöter röstar i linje med det presidentvänliga partiet. Men även om de inte återtar makten efter kriget så verkar det mycket mindre sannolikt att deras plats kommer att tas av det självorganiserade ukrainska folket än av det transnationella kapitalet, Zelenskyjs personliga regim och de icke-statliga organisationernas tunna fernissa på civilsamhället.

Eller ska världen lära av vår ekonomi? Det är faktiskt en åsikt som uppstår när Ukraina tittar på väst. De ukrainska medelklassflyktingar som i år har påbörjat nya liv i EU sprider starkt kritiska historier på sociala media om en gammalmodig europeisk byråkrati och ”dålig” service. Men det som finns bakom det ”bättre” ukrainska tjänsteområdet är de lägsta lönerna i Europa och ett allt sämre skydd av arbetsrättigheterna. Ukrainas digitalisering har gått framåt, men det är en typisk eftersläntrares fördel: Ukraina tvingades digitalisera eftersom de statliga institutionerna har varit så ineffektiva – ännu ett skäl till varför det har behövts så mycket frivilligarbete och internationell hjälp. Men katastrofinsatser är knappast en långsiktigt lösning.

Det är i princip allt. Detta är inte Ukrainas unika fördelar, det är inte därför eliten i väst för tillfället bryr sig så mycket om Ukraina. Det har förvisso funnits något av en legitimitetsbrist där, som har blivit allt större under det senaste decenniet. Bland symptomen finns minskande stöd för de traditionella partierna, uppsving för de populistiska rörelserna och nya protester med direkta aktioner – Black Lives Matter, MeToo – av de förtryckta. I viss mening är alla svar på representationskrisen. Alla säger: ”Ni – politiker, globala eliter, vita, män – representerar inte oss. Ni kan inte tala för oss.” Historiskt har de stora länderna i väst varit ganska framgångsrika i att neutralisera denna kritik genom att formellt ta med utvalda medlemmar för de marginaliserade grupperna, en ”lösning” som uteslöt varje större ifrågasättande av den existerande samhällsordningen. Ur de förtrycktas allmänna synvinkel var denna symboliska lösning alltid otillräcklig, den lindrade representationskrisen utan att lösa den. Idag utnyttjas det ukrainska motståndet på ett i stora drag liknande sätt, för att ge större trovärdighet åt västs överlägsenhet. Ukrainare framställs som att de kämpar och dör för något som många västerlänningar inte tror på längre. Den ädla kampen ger (bokstavligen) nytt blod till deras krisdrabbade institutioner, som lindas in i en alltmer identitär ”civilisationsretorik”. Västledarna uppmanar gång på gång till enhet mot det ryska hotet. Det finns givetvis betydande meningsmotsättningar med politiska regimer i Ryssland, Kina eller Iran. Men att skildra kriget i Ukraina som en ideologisk konflikt – demokrati mot envælde – fungerar dåligt. Det är för stora skillnader mellan behandlingen av Ryssland å ena sidan, och av Turkiet, Saudiarabien och Israel å den andra. Och även Putin har försökt utnyttja berättelsen om ”avkolonisering”, och framställer annekteringen av Ukrainas sydöstra regioner i september 2022 som en rättfärdig kamp mot eliterna i väst, som har plundrat större delen av världen och fortsätter att hota andra länders suveränitet och ”traditionella” kulturer. Men vad kan han erbjuda det globala syd utöver att erkänna deras ”representanter” som jämlingar med eliterna i väst, på basis av deras självutnämnda identiteter? Eliterna i väst försöker rädda den splittrade internationella ordningen; den ryska eliten försöker förändra den för att få en bättre plats i en ny ordning. Men ingen av dem kan tydligt förklara exakt hur resten av mänsklig-

heten vinner något på någondera förslagen. Det är så ”multipolaritet” kan se ut – en mångdubbling av nationella och civilisationsidentiteter, som definieras gentemot varandra men saknar universella möjligheter.

Ukrainas allmänna betydelse

Frågan är om det vi ukrainare behöver verkligen är att vara en del av denna kontraproduktiva upptrappning av identitespolitiken. I år har det skett en enorm ökning av antalet tilldragelser, paneldebatter och möten avseende Ukraina, Ryssland och kriget, och det finns en stark efterfrågan på ”ukrainska röster” under dessa diskussioner. Förvisso bör ukrainska forskare, konstnärer och intellektuella inkluderas i de internationella diskussionerna – och inte bara om Ukraina. Men problemet är inte kvantiteten utan kvaliteten på ett sådant inkluderande. Vi har sett hur föråldrade argument – inte minst de om en överordnad nationalism som på ett märkligt sätt kombineras med det teleologiska påståendet om den liberala demokratins överlägsenhet – legitimeras.¹³ Vi kan redan se fenomenet med symboliska åtgärder, som är typiskt för nutidens identitetspolitik, när det symboliska införlivandet av ”ukrainska röster” inte innebär några förändringar av de kunskapsstrukturer som överensstämmer med västeliternas intressen, utöver att öka deras skuld för undfallenheten mot Ryssland. Dessutom leder den formella representationen av symboliska ”ukrainska röster” till att andra ”röster” från Ukraina som inte är så lätta att utnyttja tystas ner. Ska vi verkligen tro att engelsktalande intellektuella med kontakter i väst, som vanligtvis arbetar i Kyiv och Lviv, och ofta till och med känner varandra personligen, representerar den 40 miljoner stora nationens mångfald?

Lösningen är naturligtvis inte att inkludera ännu fler ”röster”, utan att bryta med den i grund och botten felaktiga logiken att trappa upp den nationella identitespolitiken. Tidigare fanns ett klart kolonialt förhållande mellan väst- och östeuropeiska vetenskapsmän, inklusive ukrainska. Vanligen brukade vi tillhandahålla data och lokala insikter som västerlänningarna teoretiserade om, och sedan skördade större delen av den internationella intellektuella berömmelsens frukter. Det plötsliga intresset för Ukraina och ”avkoloniseringen” erbjuder en möjlighet att ändra på detta förhållande.

Identitetspolitiken motverkar sitt eget syfte. Att bara erkännas för vår ”ukrainskhet” innebär att vi vid nästa geopolitiska omgruppering återigen kommer att marginaliseras. Istället för att påstå att vi är ”röst” åt ett folk som vi egentligen inte kan representera – det vill säga hållas ansvariga inför dem – så borde vi sikta på att inkluderas på grundval av de bidrag vi kan ge till de allmängiltiga problem som mänskligheten står inför, med eskalerande politiska, ekonomiska och miljökriser. En ingående kunskap om Ukraina och hela den postsovetjetiska regionen kan bli till särskilt stor hjälp här, eftersom några av de mest skadliga konsekvenserna av dessa kriser har visat sig i vår region i de allra skarpaste och mest tragiska former.

Hur kan vi till exempel diskutera de nutida samhällsliga revolutioner som allt snabbare äger rum över hela världen utan att nämna Ukraina – det land där tre revolutioner har ägt rum under en generations liv och knappt lett till några revolutionära förändringar? Dessa revolutioner uttrycker på allra skarpaste sätt de motsättningar som finns hos dåligt organiserade mobiliseringar med diffusa mål och svaga ledarskap. Samma problem som de populistiska svaren på den politiska representa-

13 Alexander Maxwell, ”Popular and Scholarly Primordialism: The Politics of Ukrainian History during Russia’s 2022 Invasion of Ukraine”, *Journal of Nationalism, Memory and Language Politics*, vol 16, nr 1, oktober 2022.

tionens kris i väst har stött på.¹⁴ Oppositionspartier kommer till makten med höga förväntningar om förändring på sig, men lyckas i tyfallet inte ens inleda några större reformer. I årtionden behärskades Ukraina av rivaliserande ”oligarkers” cyniska politik, med rekordlångt förtroende för regeringen, som till slut ledde till häpnadsväckande 73% av rösterna för en TV-stjärna, en fullständig nybörjare inom politiken. Låter det bekant? Eller hur relevant den ökända ”regionala klyftan” mellan Ukrainas ”östra” och ”västra” regioner är för oron för den ökande polariseringen i USA eller Storbritannien efter Brexit? Ukrainare – och givetvis östeuropéer i allmänhet – har levt med systematiskt underfinansierade offentliga sjukvårdsinstitutioner långt innan Covid-pandemin gjorde det till ett vida erkänt problem.

Det är bara några av de ämnen som skulle tillåta en mer produktiv avprovinsialisering av diskussionerna om Ukraina. Det borde inte göra oss sårbara för anklagelser om ”Ukrainasplaining” – en ogrundad utvidgning av regionalt specifika ramar till sammanhang som de inte passar för. Under de klassiska samhällsvetenskapernas ungdom fungerade en handfull länder som belysande exempel för att analysera grundläggande processer. England var modell för diskussioner om kapitalismens framväxt, medan Frankrike var det främsta exemplet på en samhällsrevolutions dynamik. Begreppen termidor och bonapartism hjälpte till att belysa de politiska regimernas dynamik i många andra länder. Italien begåvade oss med begreppen passiv revolution och fascism.

De var mönster för kapitalismens progressiva utvidgning och modernisering. Men om världen nu upplever en mångsidig kris utan någon utväg, borde vi då inte leta efter belysande exempel i andra delar av världen – de som har upplevt liknande kriser tidigare och djupare? Exempelvis det land som inom loppet av bara två generationer gick från en plats i Europas jordbruksperiferi till avancerad rymdforskning och cybernetik – och sedan under nästa generations liv förvandlades från det globala syds nordligaste land, med den kraftigaste minskningen av BNP och ett förödande krig, ett land som flög till stjärnorna och nu kan bombas tillbaka till medeltiden. För 30 år sedan trodde vi att de postsovjjetiska länderna skulle komma ikapp Västeuropa och att Ukraina skulle bli som Finland eller Frankrike. I mitten av 1990-talet dämpade vi våra ambitioner och siktade på att komma ikapp Polen eller Ungern. Det vore en överdrift att säga att väst ännu kan hinna ikapp de postsovjjetiska ländernas självförstörelse, men det kan visa sig att vi är framtiden, inte tvärtom.

Uppmaningen att se Ukraina som ett belysande exempel på den långtgående globala krisen kräver ett helt annat perspektiv på själva landet. Det betyder att vi måste överge den typiska postsovjjetiska teleologiska liberala moderniseringshistorien – som i täckmantel av ”avkolonisering” kräver att vi ska acceptera en klart underlägsen kolonial ställning. Istället behöver vi inse att vi kan vara stolta över att en gång ha varit en del av ett universellt ögonblick. Ukraina var centralt för en av de största samhällsrevolutionerna och moderniseringarna i mänsklighetens historia. Det var i Ukraina några av Andra världskrigets mest betydelsefulla slag ägde rum. Miljontals ukrainska civila och soldater i Röda armén bidrog med enorma uppoffringar för att besegra Nazisttyskland. Ukraina var ett världsberömt centrum för avantgardistisk konst och kultur. Den statssocialistiska regimens massmord och auktoritarism är allmänt accepterade, men att utnyttja dem för att förringa omfattningen på Sovjetunionens prestationer är att kasta bort allt ukrainskt arbete, blod och lidande som meningslöst. Dessutom tillåter det Putin att fortsätta utnyttja den sovjetiska historien, inte bara för en inhemsk utan också en global publik, som inte betraktar det pågående kriget genom västeliternas

¹⁴ Mark Beissinger, ”Revolutions Have Succeeded More Often in Our Time, but Their Consequences Have Become More Ambiguous”, CEU Democracy Institute, 8 april 2022.

ögon utan genom ögonen hos dem som dessa eliter har förtryckt i århundraden. Vi borde göra anspråk på vårt förflutna i sin helhet för att göra anspråk på en bättre framtid. Det snäva målet ”avkolonisering”, som inskränks till en ryskfientlig och antikommunistisk identitetspolitik, gör det bara svårare att uttrycka ett allmänt tillämpligt perspektiv på Ukraina, oavsett hur många ukrainare som skulle sympatisera med det.